

BIG BROTHER IN DE BIJLMER

In zijn nieuwste roman *Vluchtwegen* (2006) geeft Michiel van Kempen een spannend, grimmig en soms ook kolderiek beeld van multicultureel Nederland. De verschillende verhalen in het boek, die zich afzonderlijk ontwikkelen maar elkaar uiteindelijk wel raken - zoals levens van burens in een grote flat - spelen zich af in de Amsterdamse Bijlmer. Ze tekenen zowel de sfeer van zorgeloosheid en verwachting waarmee het sociale experiment in de Bijlmer begon, als van de uitzichtloosheid en verloedering waarin de wijk uiteindelijk terechtkwam.

grillig gangenstelsel

Ook in de ogenschijnlijk zo onpersoonlijke en anonieme wereld van de doorzonflats blijken de bewoners elkaar scherp in de gaten te houden. Voor sommigen is dat hun dagelijks werk: opbouwsterkster Hella heeft de taak de nieuwkomers te verwelkomen en te begeleiden, terwijl verwarmingsmonteur Bram via het onderhoud van ketels en leidingen eveneens tot alle flats toegang heeft. Hij controleert niet alleen water- en warmteconsumptie, maar ook veel aspecten van het persoonlijke leven van zijn medebewoners. Anderen worden in hun sociale leven geleid door nieuwsgierigheid, zoals de Amsterdamse volkswrouw Mabel, of door eigenbelang, zoals de uit Suriname afkomstige dr. J.L. Strijdhartig, of door het verlangen naar een avontuurtje, zoals het homostel Hein en Étienne. Weer anderen hebben geen enkele boodschap aan hun burens, zoals de eenzame en gehandicapte bejaarde Judith Bartha en de in Nederland opgegroeide Marokkaan Hassan en zijn drie zoons. Ongewild, en bij uitzondering wél gewenst, komen al deze personages met elkaar in contact. De lezer wordt meegenomen in verschillende intriges die grillig in elkaar grijpen, net als de gangenstelsels en leidingnetwerken van de grote flatgebouwen zelf, tot het verhaal, na diverse flirtpartijen en kleine explosies, uiteindelijk uitmondt in een grote apocalyptische *Big Bang*. Het boek eindigt namelijk met wat bekend is geworden als de *Bijlmerramp* (4 oktober 1992), de inslag van een afgedwaald Israëliësch vliegtuig die een groot deel van de flat Groeneveen en zijn bewoners heeft weggevaagd.

tragi-komedie

Vandaag de dag lijkt een schrijver zich geen *happy end* te kunnen veroorloven. Zo heeft ook dit vrolijke en voyeuristische Amsterdamse volkstheater een gruwelijke ontknoping. Maar dat wil niet zeggen dat *Vluchtwegen* een somber boek is, integendeel. Grote delen bestaan uit op het eerste gezicht nietszeggende scènes die luchtig zijn opgetekend. Van Kempen speelt met het lichte genre: de lezer verdwaalt in een rommelige bijlmer kroeg als in een

kronkel van Carmiggelt, neemt deel aan een bewonersvergadering als in een oude klucht, zwerft over een bonte markt als in een koloniale roman en gaat onder in een zoet liefdesavontuur als in een roze boeketbundeltje. *Vluchtwegen* is een soort *tragi-komedie*, lange tijd lijkt het met bijna alle hoofdpersonen goed te gaan totdat het ineens toch slecht afloopt. De verschillende personages zijn gedurende bijna het hele boek succesvol in hun pogingen om nieuwe perspectieven in hun leven te scheppen (vluchtwegen) of althans te overleven en de verveling te verjagen. Maar uiteindelijk wordt het succes genadeloos doorgeprikt en blijkt dat er geen vluchtwegen zijn. Profiteurs, criminelen, overspeligen en verraders kunnen de schijn niet langer ophouden en worden ontmaskerd. Ze hebben met elkaar, met zichzelf én met de lezer een spelletje gespeeld.

barmhartigheid

Zo lijkt het boek van Van Kempen toch een boodschap te hebben. Die indruk wordt versterkt door het feit dat het thema van de *Big Brother* zijn tegenhanger vindt in dat van de *Big Mother*. Midden in deze literaire Bijlmer staat namelijk een groot vrouwenbeeld, *Ons Moeder*, dat als een moederfiguur over alle ontheemde en eenzame mensen waakt. Vanuit welke cultuur men ook komt, alle bewoners lijken iets in dit amorfe beeld te herkennen: voor de één is het Maria, voor de ander *Mama Aisa*, voor de één een lekker en lonkend wijf, voor de ander een troostende moeder, voor weer een ander een symbool van ontferming en barmhartigheid. Zo vindt het hoofdthema van dit boek, het besef dat vluchten kansloos is en schone schijn vroeg of laat wordt ontmaskerd, een tegenpool in het idee dat mensen in die harde werkelijkheid niet alleen staan. Het is opvallend hoeveel zorgzame mensen in de grauwe nieuwbouwwijk rondlopen: een aandachtig sociaal werkster, een positief ingestelde buurvrouw, een verantwoordelijke vader, een behulpzame technicus, een begripvolle echtgenoot, een paar reddende religieuzen. Niet al hun zorg heeft baat, in de meeste gevallen schiet ze zelfs te kort en kan ze de mislukking niet afwenden. En toch is ze er en houdt ze mensen een tijd lang op de been, verleent ze zin en verzacht ze de eenzaamheid.

monument voor de bijlmer

Zo gaat *Vluchtwegen* niet alleen over zinloosheid en eenzaamheid, maar ook over opvang en opgewektheid in een grootstedelijke buitenwijk. Het boek heeft geen politieke strekking, ook al worden actuele thema's als de multiculturele integratie, de beperkingen van de Nederlandse verzorgingsstaat, de holocaust, het joods-arabische conflict en de moeizame ontwikkeling van voormalige rijksdelen wel kort aangestipt. Het perspectief is breder en tijdlozer: hoe om te gaan met het menselijk tekort. Sociale romans met een duidelijke strekking zijn, net als al te opzichtelijke *Tendenzlitteratuur*, niet populair. Misschien is dat

de reden waarom Van Kempens roman *Vluchtwegen* eigenlijk geen kritieken heeft gekregen en onbesproken is gebleven. Critici zijn misschien uitgekeken op wat lijkt op een multicultureel drama, ze voelen zich onwennig bij wat overkomt als een licht genre. Misschien is het boek te vergelijken met de gevolgen van de Bijlmerramp zelf, want ook die zijn nagenoeg onopgemerkt gebleven. In een aangrijpend hoofdstuk wordt deze ramp gememoreerd: een van de hoofdpersonen gaat het gebouw door en leest alle naambordjes van de door de toekomstige ramp getroffen, maar nu al in beton gevangen slachtoffers. Wie kent hun namen, wie weet iets van de verwoeste levens die achter deze namen schuilgaan? Tegelijk is het boek een eerbetoon voor de mensen die in de bijlmer van hun eenzaamheid iets voor anderen willen doen, mensen die tegen de betonklippen in hun burens durven op te zoeken.

cellofaan

Vluchtwegen is een veelgelaagd boek, rijk aan betekenis. Het is een spiegel van multicultureel Nederland en zijn heterogene, veelkleurige, meertalige en dubbeldenkende bevolking. Misschien zijn al die vreemde woorden, exotische namen en andertalige citaten niet altijd nodig. Misschien is deze bijlmerkluucht met al zijn intertextuele en anderstalige referenties soms iets te lang en te bont: kunstmatig als een multicultureel gevaarte van tien verdiepingen in de Hollandse polder. Het boek mist de stille kracht en zwoele spanning van Van Kempens debuutroman *Plantage Lankmoedigheid* (1998). Zonder tropenhelm en muskietennet komt Van Kempen minder poëtisch over dan met lange regenjas en leren laarzen. De beste hoofdstukken van het boek zijn – voor mij althans – opnieuw de Surinaamse, die de lotgevallen van de ontredder J.L. Strijdhartig uittekenen. En toch is *Vluchtwegen* een heerlijk onderhoudend en tegendraads verhaal, om te lezen op een eindeloze tropische stranddag of een ijzig lange winterse flatavond. Het is een boek om geduldig af te pellen: de schrijver geeft zich bloot, maar hult zich eerst in een vette, spiegelende laag cellofaan. Net als hoofdpersoon Hella, die makkelijk contacten legt maar zich toch onbegrepen voelt. Hella heeft de gewoonte boeken te kopen voor later: ze staan nog ingepakt in de kast in hun spiegelend hoesje. Het is te hopen dat de kopers en critici *Vluchtwegen* wél zullen uitpakken, want voor de Nederlandse *maatmens* is het een ontwrichtend boek.

Charles van Leeuwen

Michiel van Kempen, *Vluchtwegen* (De Geus, Breda 2006).